

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
בהר
אייר ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

טעם מחודש מדוע בספירת העומר מצוה למנות גם את הימים וגם את השבועות.
דברי בעל שבת מוסר שהאדם צריך ללמוד באופן שליבו חפץ, והסבר לכך שאבותינו
נע"ג נמשכו ללמוד דוקא דרוש והלכה.
מקורות לכך שגלות תימן היתה הקשה ביותר.
תמיהת מרן שליט"א על דברי האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג זצ"ל שיהודי תימן סבלו
מאד בגלות בגלל שלא החמירו להוציא שבת כדעת רבינו תם.
בירור והוכחה כי דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם לגבי זמן בין השמשות, היא כמו
הגאונים, דלא כרבינו תם הסובר שיש שתי שקיעות.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 495

השיעור מוקדש

להצלחת ידידנו הרב אביהוא בן נחום ימיני הי"ו,
ולהצלחת ולרפואת הרך הנולד, יהודה הי"ו.
המקום ברוך הוא ירצה נזבתו ויברך מעשי ידי,
מכל צרה ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה
אכ"ר.

בשם רחמן. השיעור מוקדש להצלחת ידידנו הרב אביהוא בן נחום ימיני הי"ו, ולהצלחת ולרפואת הדרך הנולד, יהודה הי"ו. המקום ברוך הוא ירצה נדבתו ויברך מעשי ידי, מכל צרה ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה אכ"ר.

טעם מחודש מדוע בספירת העומר מצוה למנות גם את הימים וגם את השבועות.

נאמר בפסוק [דברים ט"ז, ט"], שְׁבַע שָׁבָעוֹת, תִּסְפָּר לָךְ. מִהַחֵל חֶרְמֶשׁ, בְּקֻמָּה. תִּחַל לִסְפֹּר, שְׁבַע שָׁבָעוֹת.

אומרת הגמ' במסכת מנחות [דף ס"ז ע"א], מצוה למימני יומי, ומצוה למימני שבועי. כיון שבפרשת אמור [כ"ג, ט"ז] כתוב, תִּסְפָּרוּ חֲמִשָּׁים יום, ומאידך בפרשת ראה [שם] כתוב לספור שבועות, למדו מזה בגמ' כי את שני הדברים צריך לקיים, ומצוה למנות הן את הימים והן את השבועות.

נשאלת השאלה, מדוע צריכים את שניהם? מפני מה לא מספיק לספור או את הימים לבדם? נאמרו על כך הרבה תירוצים. אבל עתה נאמר טעם חדש בס"ד.

הפסוק [יחזקאל כ"א כ"ח] אומר, וְהָיָה לָהֶם פְּקָסִים שְׂוֹא בְּעֵינֵיהֶם, שְׁבַעֵי שְׁבָעוֹת לָהֶם. וְהוּא מְזִכֵּר עֹזן לְהִתְפַּשׁ. מובא שם בפירושו של מה"ר יוסף קרא, אשר היה בדורם של רש"י והרשב"ם בזה"ל, אמר להם יחזקאל, אם אתם הייתם קוראין [בתורה] שהיא נדרשת שבעה משבעה בשבעים פנים, לא היה נבוכדנצר בא עליכם. עכשיו שלא זכיתם, הרי נבוכדנצר בא עליכם וְהוּא מְזִכֵּר עֹזן לְהִתְפַּשׁ. יחזקאל מוכיח את עם ישראל ואומר להם, אם הייתם עוסקים ועמלים בתורה שנדרשת שבעה משבעה בשבעים פנים, לא היתה נגזרת עליכם גלות [עי' בספר רנת יצחק על ספר יחזקאל דף פ"א].

מנין זה האמור, 'שבעה משבעה בשבעים פנים', רומז לשבעה שבועות של ימי העומר, כי הוא כולל כמה ריבויים. פעמיים שבעה שבועות, וגם בגלל ששבועות הוא לשון רבים.

מובן מכל זה כי התורה נדרשת שבע פעמים שבע, מ"ט פנים לטהר, ומ"ט פנים לטמא. אם נעשה חשבון מדויק, נגיע לששת אלפים שמונה מאות וששים (6,860). בתורה כלולים וצפונים כל מיני פירושים נסתרים, ואם היו עוסקים בה כראוי לא היה ביהמ"ק נחרב, ולא היו ישראל יוצאים לגלות.

נקרא בפרשה שלפנינו, אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וְנָתַתִּי שְׁלוֹם בְּאָרְצְךָ וגו'. אבל עתה כשלא זכינו, נחרב הבית, ואנחנו בגלות.

ממילא מובן הטעם מדוע למנות את הימים ואת השבועות, כי ספירת השבועות בעומר היא הכנה והזמנה לקראת מתן תורה, ואחת ממעלותיה הנשגבות היא, ידיעת והכרת חשיבות ועומק התורה, שאינה רק כפי הפשט הנראה לעיניים, וגם לא רק פירושי הפרד"ס, אלא הרבה יותר מזה. ישנם שבעים פנים לתורה, ועוד הרבה פנימיות ועומק לאין ערוך, ולאין קץ וסוף.

מובא בספרים הקדושים, כי בתורה ישנם ששים ריבוא פירושים על דרך הפשט, וששים ריבוא פירושים על דרך הרמז, וששים ריבוא פירושים על דרך הדרש, וששים ריבוא פירושים על דרך הסוד.

בכדי שנשים לבנו למעלתה וחשיבותה של תורה מבחינת העומק העצום בה, תיקנו לספור גם את שבעת השבועות הרומזים אל העמקות שבתורה.

דברי מהר"י קרא כתובים כבר בפתיחת איכה רבתי [אות כ"ג] וגם בילקוט יחזקאל [רמז שס"א], אלא שלא מובא שם ענין השבעים פנים, וכנראה שהיא היתה כתובה לפניו, וחסרה לנו.

דברי בעל שבט מוסר שהאדם צריך ללמוד באופן שליבו חפץ, והסבר לכך שאבותינו נע"ג נמשכו ללמוד דוקא דרוש והלכה.

בני, כל ההלכות למה לא שנית אותם? ואם אומר הקדוש ברוך הוא הניחוהו, מוטב. ואם לאו, עושין לו כדינו של ראשון. משליכים גם אותו לגיהנם. ממש מבהיל.

בא לפניו מי שיש בידו הלכות, הקדוש ברוך הוא אומר לו, בני, תורת כהנים למה לא שנית, שיש בה טומאה וטהרה, וטומאת שרצים וכו'? בא לפניו מי שיש בידו תורת כהנים, אומר לו הקדוש ברוך הוא, בני, חמשה חומשי תורה למה לא שנית, שיש בהם ק"ש ותפילין ומזוזה? בא לפניו מי שיש בידו חמשה חומשי תורה, אומר לו בני למה לא למדת הגדה ולא שנית? שבשעה שחכם יושב ודורש, אני מוחל ומכפר עונותיהם של ישראל וכו'?

בא לפניו מי שיש בידו הגדה, לבד ממה שהוא יודע הגדה, עוד יודע הלכה ומשנה, מקרא ותורת כהנים, אומר לו הקדוש ברוך הוא, בני, תלמוד, למה לא שנית, שכל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא (קהלת א ז), זה התלמוד שיש בו חכמות הרבה?

בא מי שיש בידו תלמוד, הקדוש ברוך הוא אומר לו, בני, הואיל ונתעסקת בתלמוד, מה עם סודות התורה? צפית במרכבה? צפית בגאונות? שאין הננייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבים ועוסקים בתורה, מציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה וכו', כנראה צריך לומר "הסודות". וצל"ע איך בדיוק לתקן הלשון. וכי לא זהו הדרי, זהו גדולתי, זה הדר יפיי, שבני מכירין את כבודי במדה הזאת וכו'. זהו הכבוד הגדול של הקב"ה. לא מספיק שאתה יודע את התורה, צריך לדעת עוד לפני ולפנים, כסא הכבוד וכל העולמות העליונים.

מכאן היה ר' ישמעאל אומר, אשרי תלמיד חכם שהוא משמר תלמודו בידו, כדי שיהא לו פתחון פה להשיב ליום הדין לפני בוראו וכו'. השבט מוסר לא העתיק את כל המאמר, בכדי שאנשים לא ייבהלו כל כך...

ישנו מדרש חז"ל בשוחר טוב מעורר ונפלא המובא בכמה ספרים, וידוע גם מהקדמת בעל ראשית חכמה. המשנה ברורה מביאו אף הוא בביאור הלכה [סימן קנ"א].

עתה נקראנו כלשוננו, כפי שהוא כתוב בספר שבט מוסר [תחילת פרק מ"א, דף של"ד], כיון שהוא מאריך ומדייק אותו. לא נוכל להיכנס בעת לכל פרטי הפרטים, ונעמוד רק על מה שנוגע לעניינינו, לגבי דברי הרמב"ם על יהודי תימן, שהכרתם בתורה היא רק לדרוש ולקבל שכר. מה גם שאנחנו נמצאים בימים שלפני מתן תורה, והדברים משתלבים יחד.

וזה לשוננו, אמר ר' ישמעאל, בוא וראה כמה קשה יום הדין, שעתידי הקדוש ברוך הוא לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט. בזמן שתלמידי חכמים באים לפניו, אומר לכל אחד מהם, כלום עסקת בתורה? אמר לו הין. אומר לו הקדוש ברוך הוא, הואיל והודית, אמור לפני מה שקרית ומה ששנית בשיבה, ומה ששמעת בשיבה.

הקב"ה אינו שואלו איזו שאלה וקושיא, בכדי שיאמר תירוץ, אלא אומר לו, אמור לפני וכו'. הבה ונשמע כל מה שלמדת... תשפוך בעל פה...

מכאן אמרו, כל מה שקרא אדם יהא תפוס בידו, ומה ששנה כמו כן. שלא תשיגהו כלימה ליום הדין. מכאן היה ר' ישמעאל אומר, אוי לאותה בושה, אוי לאותה כלימה וכו'. בא לפניו מי שיש בידו מקרא, ואין בידו משנה. הוא בקי בכל התנ"ך ואולי אפילו בכל המפרשים, אבל אינו יודע משניות, הקדוש ברוך הוא הופך את פניו ממנו, ומצירי גיהנם מתגברים בו כזאבי ערב, ונוטלין אותו ומשליכין אותו לתוכה.

בא לפניו מי שיש בידו שני סדרים, או שלושה. הוא כבר יודע משניות, לדוגמא, זרעים, מועד ונשים, אך אינו יודע את הכל. לכאורה היינו אומרים כי אשריו ואשרי חלקו, אבל המדרש ממשיך ואומר, שאז הקדוש ברוך הוא אומר לו,

אמנם לצד גדלותו של השבט מוסר, רבי אליהו הכהן בעל מדרש תלפיות ושאר ספרים, הוא לא ויתר, וכשראה קושיא או מקום עיון, לא הניחו בתמיהה, אלא ישב והתעמק עד היכן הדברים מגיעים, שיתבהרו ויתבררו כל המסקנות.

שואל השבט מוסר, רבנו של עולם, מי יצליח לעמוד בדין כזה? וכי כל מי שלא יעמוד במבחן ילך לגיהנם?

נביא רק מקצת מדבריו השייכים לעניינינו בזה"ל, אמנם במאמר הנזכר ראוי לשום לב, כי כפי פשוטו לא שביק חיי לשים בריה. כי לכאורה אין איש, אפילו מגדולי הדור, ובפרט מדורות הללו, שיוכל להשיג כל אלו הדברים. וכי מי יכול לדעת את כל התורה כולה, עם כל סודותיה? אולי אחד מיוחד, או שנים, מכל דור. והלא אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו.

ומה גם כיון שגלו ישראל, אין לך ביטול תורה גדול מזה (כארו"ל במסכת חגיגה). הרי אנחנו בגלות רחמנא ליצולן, הגלות עצמה גורמת לנו צרות. אנחנו תחת עול מלך ושרים, ואומות העולם מקשים עלינו מאד. ואם כן איך שואל הקדוש ברוך הוא לאדם ביום הדין על כל חלקי התורה אם למד, ובפרט במעשה מרכבה, ובדברים יותר עמוקים מזה, כנזכר במדרש משלי תראהו משם. אומר השבט מוסר, לא העתקתי את הכל. אתה המעיין תוכל לפתוח בפנים ולראות מה כתוב, איך ישאלו על הכל.

השבט מוסר ממשיך בתוקף ומחזק את השאלה, כי כל השומע מאמרים אלו ורואה בעצמו שהוא משולל מכל זה, מתייאש מן החיים, בראותו עצמו מוכן ומזומן למשפטי גיהנם. ואפשר חס ושלום יבא לידי בעיטה לומר כאשר אבדתי אבדתי, ויעשה כל מה שלבו חפץ בעבירות. כשיראה שלא יגיע לכך, יתדרדר עוד יותר. הדבר אינו יכול להיות.

ועוד, שאם דברי מאמר זה הם דברים כפשוטן, נמצא סותר מאמר רז"ל שאמרו (ברכות דף ה')

אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין לבו לשמים. שנראה שבמיעוט שלומד האדם, אף על פי שלא השיג כל הנזכר במאמר, כיון שלומד לשם שמים, זוכה לעולם הבא.

ועוד מאמר אחר סותר זה, דאמרו במדרש רבה (ויק"ר פט"ו), יש מי שזוכה למקרא, ויש מי שזוכה למשנה, ויש לתלמוד, ויש זוכה לכל, כפי מה שנחלק לנפשו על הר סיני. מה נוכל להשיב על מאמר זה?

ועוד אמרו במשנה (אבות ספ"ה), לפוס צערא אגרא, שנראה שתלוי השכר כפי מה שמצטער האדם בלימודו, אף על פי שלא ישיג בכל חלקי התורה מקרא ומשנה הלכות וכו' ומעשה מרכבה וכו', והוא היפך הנזכר במאמר זה ששואל הקב"ה לאדם על הכל.

בעל שבט מוסר מאריך ליישב, ומתרץ בשני דרכים.

הראשון הוא אומר, כי הדבר תלוי כל אחד לפי שורש נשמתו. הקב"ה יודע על כל אדם כמה יכל להשיג בתורה, יש שיכל להשיג את כל החלקים, ואם לא השיג את כולם, יש עליו טענה מדוע לא השיג יותר. אבל על אדם שנשמתו קיבלה רק חלק מסויים, לא יבואו בתביעה זו.

וזה לשונו, על כן נראה דמוכרחים אנו לומר שכל אחד ואחד מישראל קיבל חלקו מסיני. יש מי שקיבל מקרא לבד, ויש משנה, ויש תלמוד וכו', ויש מעשה מרכבה, ויש כולם, כמדובר מהמדרש, יש מי שזוכה למקרא וכו'. ועל כל החלקים אלו אמרו רז"ל, אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוון לבו לשמים. בין מי שזכה מקרא בלבד, או משנה בלבד, שהיא מועט. בין המרבה, דהיינו מי שזכה לכולם בסיני כמדובר, כיון שמכוין לשמים, כולם שוין לטובה, בהיות שכל אחד ואחד עסק בחלק השיעור שנתנו לו וכפי שיעור הצער שעבר עליו להשיג החלק שנתנו לו בסיני, כך שכרו, ועל זה

אבל צריכים לדעת, אין שייך לאדם שידע קבלה כמו שצריך, באופן שאינו יודע היטב ללמוד את הגמ'. אם אין לו ראש מתאים להבין תלמוד, קל וחומר שלא יוכל להבין את רזי התורה. בקבלה הדברים דקים עוד הרבה יותר. כל כוונתנו היא באופן שאינו נהנה כל כך לשקוע ולהתעסק בלימוד הש"ס, אלא בעיקר בחכמת הקבלה. וה"ה כל כיו"ב.

זהו התירוץ הראשון שתירץ בעל שבט מוסר, והוסיף שם לדייק ולהוכיח זאת מגוף המדרש, ומן השאלות ששאל הקב"ה. הוא עומד ומתעמק בכל מלה, ומוכיח במישור כי לזאת התכוון בעל המאמר, רק כשקוראים בשטחיות, לא יורדים לסוף דעת חז"ל, כיצד בכל מלה טמונה מרגלית. השבט מוסר גילה את הכוונה הצפונה בהם, מה שלא ניכר ללומד ללא עיון.

אח"כ [בדף של"ו] הוסיף השבט מוסר תירוץ שני, וז"ל, עוד נראה תשובה כוללת במאמר אשר בתחילת הפרק, שאף שנאמר שכל אדם חייב בעסק מקרא משנה הלכות ואגדות ומעשה מרכבה, לא יפול השאלה ביום הדין כי אם על מי שהיה לו פנאי לעסוק, ונתרשל ולא עסק, דכיון שנתן לו הקב"ה הבנה, למה לא עסק בכל, וראוי לעונש, כי לא חס על כבוד קונו לידע גדולתו.

אבל למי שתכפוהו הצרות והדאגות והחסרונות וחלאים, או שלא היה לו מי שילמדנו, אין מקום לשאול לו, 'צפית במרכבה', כי אנוס הוא. אם האדם היה חולה רח"ל, או אם היו מוטלים עליו כל מיני עניינים הטורדים אותו, שבעוונותינו הרבים אינם חסרים גם בדורנו, ואין צריך לפרטם כעת, ובגללם הוא אנוס, אין באים עליו בטענות גבוהות כל כך. וזוכה לעולם הבא, עם המקרא או אגדה בלבד שעסק בה לשם שמים. זה מספיק שיזכה לגן עדן.

אומר בעל שבט מוסר, אפילו שלא באים בטענות על מי שלא העמיק בלימוד כל כך מתוך מיני האנסים שהיו לו, אך שיצטער כל

אמרו לפום צערא אגרא. וכשמקיים האדם החלק שנתנו לו בסיני, זוכה לעולם הבא.

וכל השאלות ששואל הקב"ה לאדם ליום הדין, אם יש בידו מקרא ומשנה וכו' עד מעשה מרכבה, הוא לאותם שנתן להם בסיני חלק ויד בכל. ולכן אם קרא מקרא ולא למד משנה, ראוי לעונש, כי בידו להשיג כולם, עד מעשה מרכבה, והתרשלותו גרם שלא תשיג כי אם מקרא בלבד, או משנה בלבד, או שניהם השיג, ולא השאר.

וכן מי שנתנו לו מסיני מקרא ומשנה, וחסר אחד מהם, ראוי לעונש. אך אם נתנו לאדם מקרא בלבד, או משנה בלבד, בהיותו שלם בה, קנה מקומו בגן עדן עמה. באופן שכל השאלות עד מעשה מרכבה הם למי שנתנו לו בסיני חלק בהן.

ובמה יבחן זה? שיש אדם שאפילו שיעסוק כל ימיו בתלמוד, אינו מבין. וחפצו ורצונו אינו כי אם במקרא או משנה או אגדה וכדומה, או בהיפך. בודאי שעל הפרט שחושק לתלמוד ומבין בו, זה החלק שנתנו לו בסיני. כאשר הוא קורא מדרש, הרי הוא מבין, אך גמרא אינו מבין. לא קולט. או אם לומד גמרא, ומבין, אך כשמגיע ללימוד הסודות, ככל שמנסה, לא נקלט לו במח. כל אחד ילמד לפי מה שמבין ונמשך. ואדם שמבין בכל פרט ופרט אם יאמרו לו, ודאי שבכל חלקי התורה נתנו לו בסיני, ובהיותו עוזבם, ואינו עוסק בכולם, מעותד לעונש. ומדויק כל זה מדברי המאמר עצמו וכו'.

יש למשל אנשים שבלמוד הגמ' ומפרשיה אינם מצליחים כל כך, אבל בלימוד הקבלה הם מוצאים טוב טעם, נכנסים לפני ולפנים, ונהנים מאד. אמנם, אין מדובר בעם הארץ שאינו יודע כלל בלימוד הש"ס, אלא שאין לו ידיעות רבות במקרא ובלימוד הגמ', וכן בכל השקלא וטריא, קושיות ותירוצים, ואינו מתחבר אלא ללימוד הקבלה, ראוי לו שיעסוק בתורת הסוד.

ימיו, איך לא עזרו הזמן לעסוק בכל זה, אפילו שהוא בעצמו לא עסק, כואב לו, משתדל שילדיו לכלהפחות יעסקו בתורה. ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ובזה המיעוט שלמד לשם שמים, כדאמרינן (ברכות דף ה') אחד המרבה ואחד הממעיט זוכה לעולם הבא, אף על פי שלא עסק בעמוקות, הם מעשה המרכבה וסודי התורה.

מביא לכך הרב שבט מוסר ראייה עצומה, וראיה מבעל תשובה, שהוא גדול מצדיק גמור שעסק בכל התורה. ואף על פי שהבעל תשובה לא עסק בתורה אפילו במקרא, וכל שכן במעשה מרכבה, ועם כל זה זוכה מיד לעולם הבא.

וכדאמרו רז"ל (ע"ז י') גבי אלעזר בן דורדיא, שיצאה בת קול ואמרה, רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי עולם הבא. בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בשעה אחת. ולא עוד אלא שקרא אותו רבי, ע"כ. הרי רבי אלעזר בן דורדיא שמת מתוך תשובתו, ואף על פי שלא היה בידו תורה ומעשה מרכבה, זוכה לעולם הבא מיד, הוא בעבור שבתשובתו נתחרט על מה שלא עשה רצון קונו לעסוק בתורתו ולהכיר גדולתו, והמחשבה נחשב לו למעשה. יעויין שם עוד באורך, שביסס את תירוציו.

את היסוד הזה מצאתי שאומר בעל שבט מוסר בכיוון אחר, בעוד שני מקומות אחרים מספרו. וכיון שחשוב לדעת זאת, נביא גם אותם כלשונם, מקצת מן הדברים, את בעיקר. רק נקדים נפקא מינה למעשה, כיצד נתייחס לאדם שאוהב ללמוד הלכות מסויימות, ורואה תועלת להתעסק עמם יותר. האחד אוהב ללמוד הלכות שבת, והשני מתחבר דוקא להלכות רבית. האחר נהנה ללמוד דיני חושן משפט, ואלו חברו מרגיש סיפוק מלימוד אבן העזר. זה רוצה ללמוד הלכות טריפות, והלה רוצה ללמוד ענייני סת"ם. וכהנה וכהנה. כל אחד מתחבר למקצוע אחר בתורה. ואמנם אין

ספק שמוטל על כל אחד לדעת את כל התורה, גם את הלכות תפילה, ואת כל ההלכות, אבל הוא נהנה להתעמק דוקא בהלכות מסויימות.

מצוי גם אופן אחר, הרי ישנם כמה וכמה דרכים בלימוד, כיצד נתייחס לאדם שנהנה ללמוד בצורת שיטת לימוד מסויימת? אפילו בקבלה, ישנה שיטת לימוד של הרש"ש, ושיטת לימוד של הרמח"ל. אלו ממש שני עולמות שונים. לפעמים קורה למי שלומד לפי דרך מסויימת ונהנה מכך, וכשרואה את חברו לומד לפי השיטה האחרת, תמיה ואומר, מדוע אתה לומד כך? לא כדאי. עולים לו על מיני טענות ומענות, שאין הפנאי מסכים להיכנס לפרטיהן.

אבל צריכים לדעת כלל חשוב. אדם שנהנה ורואה סיפוק מצורת לימודו הוא, אם ילמד לפי השיטה האחרת, הרי הוא כנראה לא יצלח. לא לחנם הוא נמשך ללמוד לפי הדרך הזו, ועליו להתמיד בצורת לימודו. כמובן, לא יהיה מקובע על דרכו שלו, ועליו לנסות לבחון עוד דרכים ושיטות, אבל אם אחרי ככלות הכל הוא רואה שלבו נמשך דוקא לאופן לימוד מסויים, הרי זה סימן מן השמים שעליו להמשיך דוקא בדרך זו.

את העניין הזה, כתב השבט מוסר [בפרק א' דף ו'] בהדגשה גדולה, ומובן שהוא לא הביא את הדוגמאות שהבאנו, רק את עצם העניין, רק שהסברנו זאת באופן המתאים לדורנו. דהיינו שאפשר לענ"ד להבין מדבריו גם לגבי העניינים דלעיל וכיו"ב.

חשוב מאד לדעת זאת, וכל אחד יכול להמשיך זאת לעצמו, בכל מיני פרטים. וז"ל, הנני מוסר לך דבר, אשר תרדוף אחריו, ויהיה חיים לנפשך וענקים לגרורותיך. לעולם יהיה עיקר לימודך, בדבר שלתורה שלבך חפץ יותר. אם בגמרא, גמרא. ואם בדרוש, דרוש. וישנו גם מי שאוהב ללמוד מוסר. נשמתו היא שם. ואם ברמז, רמז. ואם בקבלה, קבלה. ורמז לדבר, פי אם פתורת יי חפצו [תהלים א'], בדבר שלבו חפץ

את התורה. איזו עמקות, ואיזו הבנה. ממש לא רגיל [עי' הקדמת מנחת יהודה להר"י גיטפאן דף י"א ד"ה וידוע]. האר"י אומר, כי כל דרושי מהר"ם אלשיך הם תורת אמת.

בעל שבט מוסר הרחיב עוד על העניין [בפרק כ"ג דף קפ"ב], וזה לשונו, אשר על כן שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך, לבקש אופן להבין על מה פגמת בגלגול שעבר ובאת לתקן. דע שכל מצוה מכל המצוות אשר תתאוה נפשך לשקוע בה יותר מאחרות, תדע באמת שבה פגמת תחילה, ושלחך השם עוד בעוה"ז להשלימה. לכן אל תרף ממנה ועשה אותה בשלמותה בכלליה ופרטיה, ובכל גדריה וסיגייה. אם הינך רואה מצוה מסויימת שאתה מתחבר אליה במיוחד, סימן שאותה עליך לתקן. נקודה נוספת, דמסתמא הוא מתכוון גם אליה, שיתכן גם הפוך, כלומר עבירה שאתה נכשל בה יותר מאחרות, כי מובן שהיצר הרע רוצה להקשות עליך, שלא תצליח לעמוד על תיקונך בגלגול הזה.

אל תסיר אותה מנגד עיניך תמיד. ודע שיזדמנו עליה הרבה מונעים בה, והם שלוחי סמא"ל הרשע, למנוע לך שלא תשלימנה ותקבל עליה עונש במותך, ותחזור פעם אחרת בזה העולם, ותטעום טעם המיתה פעם אחר פעם על ידו.

הלא תראה בחכמי התלמוד, דשאלו מהם (עיין שבת קי"ח), במה היית נזהר? חד אמר במצות ציצית, וחד אמר בהשכמת בית הכנסת, וכיוצא בזה. דקשה, וכי בציצית היה נזהר, ולא בשאר מצוות ח"ו? אלא שהיו משיגים בחכמתם הרמה על המצוות שבאים לתקן, והיו שוקעים בה תדיר, לתת עיני השגחתם עליה לקיימה בשלמות. ואע"פ דשאר המצוות היו מקיימים בשלמות, אך המצוה שעליה באו, היה כל מגמתם עליה, לא היו פוסקים מלהזכירה לבקש אופנים לקיימה בכל חלקי היותר ניאות שאפשר.

לעסוק. וכמ"ש האר"י זלה"ה בס' דרושי הנשמות והגלגולים פרק ג' וז"ל, יש בני אדם שכל חפצם ועסקם, בפשטי התורה, ויש שיעסקם בדרוש, ויש ברמז, ויש גם כן בגימטריאות, ויש בדרך האמת. הכל כפי מה שעליו נתגלגל בפעם ההיא. כיון שהשלים פעם אחרת בשאר העניינים, אין צורך לו שבכל גלגול יעסוק בכולם, עד כאן. כיון שבגלגולים הקודמים כבר עסק בחלקי התורה האחרים, לכן הוא נמשך כעת דוקא לצורת הלימוד החסרה לו.

ואל תבט ותשגיח לדברי המנגדים על מה שחשקת לעסוק בתורה, בגמרא או בפשט או בדרוש וכו', באמרם לך, למה אתה מוצא כל ימך בפרט זה של תורה ולא בפרט זה?

משום שעל מה שחשקת ללמוד, על דבר זה באת לעולם. ואם תשים דעתך לדבריהם, יכריחוך להתגלגל בזה העולם פעם אחרת, ולעבור נפשך בחרב חדה של מלאך המות, ולטעום טעם מיתה. ולכן לא תשמע לדברי המשחית נפשך הזה, כי דע שהשטן מתלבש באלו האנשים לדאוג ולהצטער ולהכאיב נפש הלומד ועוסק בתורה בחלק שאיוותה נפשו לעסוק, כדי להבדילו משם, שלא ישלים נפשו על מה שבא להשלימה, ולהכריחו גלגולים אחרים.

ידוע כי בזמנים שמרן הבית יוסף היה מגיע אל שיעורי האר"י הקדוש, הוא היה נרדם. אמר לו האר"י, אתה לא באת לעולם בגלגול הזה בשביל לימוד הקבלה, אלא בשביל לימוד ההלכה והפשט, כי את חלק הסוד וסתרי התורה כבר השלמת בגלגולים הקודמים.

כיוצא בזה אמר האר"י למהר"ם אלשיך, שהוא לא בא לעולם אלא בשביל הדרוש. פירושי האלשיך הקדוש על התורה ממש מיוחדים. בספרים כתוב, וגם הנני רואה זאת בעצמי בעת למדי בספריו, כי מי שמעיין בחיבוריו, מרגיש שהוא אפילו עוד לא "התחיל" ללמוד ולהבין

ולכן אם לבך מתאוה ללמוד מקרא יותר ממשנה, או בהיפך, וכן אם תאוה נפשך ללמוד תלמוד יותר מקבלה, או קבלה יותר מתלמוד, ממה שתאוה נפשך דע שעל זה באת. ואחוז בה לעשות עיקר לימודך בזה.

*

הארכנו בהבאת דברי השבט מוסר, כיון שבשיעור הקודם דיברנו על הרמב"ם האומר כי לימוד התלמוד בידיו בארצות המזרח והמערב נחלש. לגבי התימנים אמרנו כי מצד אחד הוא משבח את חכמי תימן וקוראם "גיבורים בתורה", ומאידך כתב כי הם "אינם מכירים רק את הדרוש וקבל שכר".

הבאנו עוד מה שכתב מהרי"ץ במגילת תימן, שחכמי תימן הקדמונים היו מפרשים בתלמוד פירושים עצומים, אבל חידושיהם נאבדו בזמן גלות מוצע, כאשר מסרו את כל ספריהם למשמרת ביד גוי עד שיחזרו מהגלות, והוא שרפס ואיבדם מהעולם.

שאל על כך בני הרב נסים יצ"ו, שני דברים אלו ממש סותרים האחד את השני?

הרמב"ם כתב כי לא הכירו אלא את הדרוש וקבל שכר, ולגבי עיקר עסק התלמוד הבאנו אכן כי ישנם כמה גירסאות, אבל מאידך מהרי"ץ אומר שהקדמונים חיברו פירושים עצומים, וכל חכם היה עושה קיצור פסקי דינים לעצמו. אם כן תמוה מה קורה פה? לגבי הדרוש וקבל שכר הסברנו, כי אמנם הם היו למדנים גדולים וגיבורים בתורה, אבל לא הגיעו לדרגת הוצאת הלכות פסוקות מתוך הגמ'. "לא הוה בידיהו". על כך ביקרם הרמב"ם ואמר שלמרות עיונם בתלמוד, עוד לא הגיעו למדרגה זו. כיצד יסתדרו הדברים עם מה שכתב מהרי"ץ שהחכמים כתבו קונטריסי פסקי דינים מתוך הגמ'?

זו שאלה טובה, וצריכים להסבירה, אפילו שהתשובה פשוטה למאד. הרמב"ם האומר,

כולם עוסקים בתלמוד, או לפי הגירסא האחרת, כולם כמעט עוסקים בתלמוד, אבל אעפ"י כן אין להם אלא את לימוד הדרוש וקבל שכר, דיבר על חכמי תימן שבזמנו. משא"כ חכמי לונל לעומתם ידעו עוד יותר לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. אבל מהרי"ץ מדבר על חכמי תימן שמלפני הרמב"ם, כדמוכח מהפיסקא הקודמת לה, שמדובר אחר שיהודי תימן קיבלו עליהם את התלמוד וכו'. זה מובן מתוך סדר דברי מהרי"ץ שם. אבל אחרי שהגיע חיבור הרמב"ם והתפשט, התמעט לימוד הגמ' בתימן, וקבעו את עיקר לימודם בספרו. את זאת אפשר לראות בדורות שאחרי כן.

בהקדמת ש"ע המקוצר [נוכח השלחן, דף 14] הבאנו בס"ד מתוך איגרתו של הרע"ז מברטנורה בזה"ל, בימים האלו באו הנה [לירושלם עיקר] יהודים מארץ עדן וכו', אין להם ספר התלמוד, כי אם ספר רב אלפס עם פירושים עליו, והרמב"ם ז"ל. וכולם מגדולים ועד קטנים, בקיאים בהרמב"ם, כי אינם עוסקים אלא בו, עכ"ל.

כתבנו על כך, אי אפשר להיות כפשוטו, כי בודאי היה בידם גם ספר התלמוד, כנראה מחיבוריהם ומכת"י של התלמוד שנותרו עד זמנינו לפליטה, רק לא נפוץ כל כך. הפירושים הללו נמצאים, אפילו ישנם עד היום מסכתות בכת"י עם הגהות, גליונות וחידושים, וישנם כאלו שאפילו לא ידועים. או מיירי רק במחוז עדן דוקא, שהוא בקצה ארץ תימן דרומה. דהיינו לא במרכז תימן וצפונה, דהיינו עי"ת צנעא וסביבותיה. והוכחה לזה ממה שסיים שאינם עוסקים אלא ברמב"ם, שבודאי אינו כפשוטו, וכי מה עשו בספרי המדרשים הידועים בכת"י מימי קדם. ובפרט מדרש הגדול של רבינו דוד הנגיד איש העיר עדן עצמה, להיכן הלך? וגם ספר רק אלפס שכתב הרע"ז עצמו, וכי גנזהו ולא פתחו לקרות בו? לכן הסברנו, אלא רוצה לומר שאינם עוסקים אלא בו על הרוב, אי נמי לעניין קביעת הלימוד בציבור.

שערי יצחק – השיעור השבועי

צורת הדרוש וההלכות. כמובן, לא כולם, ולא תמיד. שתי תשובות השבט מוסר דלעיל נכונות גם במקרה דנן. לפי התירוץ הראשון צריך לומר גם כן כי כנראה נשמותיהם של אבותינו בדורו של רמב"ם ואחריו, כבר לא היו צריכים את עיון התלמוד וחקר ההלכה בגלגולים אלו, כי הם כבר תוקנו בגלגולים הקודמים להם. לכן השקיעו יותר בחלקי התורה האחרים, ועסקו יותר במקרא, במשנה ובמדרשים וכו'. היו תלמידי חכמים שהיו בקיאים בסדרי המשנה בע"פ, ויש גם בפירושים ובמדרשים, יש בקבלה, וכן הלאה. מסתבר שהם הבינו כי חלק העיון לא נגזר עליהם.

גם תירוצו השני של השבט מוסר שייך, כי בעוונותינו הרבים ענין הגלות, וכל הצרות שתכפו על אבותינו, מי יכול לשאתה ולהבינה?

פעמים רבות אמרתי שגלות תימן היתה יותר קשה מכל שאר הגלויות בעם ישראל.

שאלו אותי, מנין לי, ועל איזה סמך הנני אומר זאת? לכן נביא תכף כמה מקורות לכך, אבל בקצרה, כי אין זה מעניין השיעור, והרוצה יעיין בגוף הספרים.

בל נשכח גם כי היו תנאים תימנים. כמו שהיה תנא, נחום המדי, מארץ מדי, כך שמעון התימני היה מארץ תימן. בספר מילי דאבות [דף צ"ב צ"ג] הבאנו בס"ד ראיות לזה, כי הגם שרש"י מסביר שמקום עירו הוא מתמנת, וא"כ הגירסא התמני. אבל ישנן ראיות רבות כי הוא היה דוקא מארץ תימן.

מקורות לכך שגלות תימן היתה הקשה ביותר.

כתב הרמב"ם [באיגרת תימן] כי הגלות בארצות ישמעאל היא היותר קשה מכל הגלויות, זהו שאמר דוד המלך [תהלים ק"כ] ברוח קדשו, אוֹיָה לִי כִּי גִרְתִּי מִשָּׁד, שְׁכֵנֹתִי עִם אֹהֲלֵי קָדֶר. קדר הוא אחד מבני ישמעאל, כאמור [בראשית כ"ה,

עכ"פ, מה שבודאי אמת, שלימוד התלמוד התמעט אחר זמנו של רמב"ם. ואמנם, בכל הדורות היו גאונים בתימן, רק שהם היו יחידים ובודדים, כיון שלא היה שם מקום ריבון תורה ברבים, דהיינו ישיבות. אותם יחידים התעלו והתגדלו ביחד עם רבותיהם, אפילו שלא היו ישיבות. אם היו מקומות ריבון תורה כאלו, אין ספק שהיקף לימוד התורה היה מתרבה לאין ערוך, אולי כמו חכמי לונל, אותם שיבח הרמב"ם, כיון שבלונל היו בתי מדרשות. בתימן מרוב הדוחק והעניות, לא יכלו להחזיק את הישיבות.

למרות כל זאת, עד הדור האחרון ממש, היו גדולי תורה בתימן, גאונים גדולים, המפלפלים בכל חלקי התורה. אפשר לראות כדוגמא מהשרידים הנשארו לנו, מה שהזכרנו בקובץ דברי חפץ לאחרונה [גליון י', ניסן ה'תשע"ח ב'שכ"ט, דף ש"ח הערה ד'], בדורו של מה"ר יוסף אלקארה ז"ל, תלמיד מהרי"ץ, איך שהתווכח עמו מהר"ש מנצורה. ויכוח עז, בין שני גאוני תורה. מבהיל לראות כיצד הם ישבו וליבנו סוגיות חמורות בשקלא וטריא, בעיון ובבקיאות, בגמרא בראשונים ואחרונים, ובפוסקים.

ולא רק בדורות האחרונים, אלא גם בדורות הראשונים, כמו שאפשר לראות לדוגמא מתוך מה שהבאתי בש"ע המקוצר [יורה דעה סי' קכ"ד הערה י' ד"ה ודע] את גאוני אנשי תימן. בכל הדורות היו שם גדולים וענקים.

חבל שעולם התורה לא יודע זאת.

אבל סה"כ, אין אלו אלא יחידים, אותם הקב"ה שתל בכל דור ודור, להחזיק אותם. אבל רובם ככולם לא עסקו בלימוד הגמרא, ממש כעדות הרמב"ם.

בשביל זה הבאנו את דברי השבט מוסר. בהדי כבשי דרחמנא למה לן? לכל אדם ישנו תיקון מיוחד בעולם, לכן אבותינו למדו בעיקר את

י"ג, בְּכֹר יִשְׁמַעְאֵל, נְבִית. וְקָדָר וְאֶדְבָּאֵל וּמִבְּשָׁם. אוֹתוֹ הַמְשׁוּגָע שֶׁלִּישְׁמַעְאֵלִים הוּא מִצְאָצִי קָדָר, לִכֵּן נִקְרָא לַפְעָמִים בַּסְּפָרִים בַּשֵּׁם כִּלְלִי, קָדָרִי.

נִמְצָאנוּ לַמְדִּים כִּי בִּאֻפֶּן כִּלְלִי גִלּוֹת הִישְׁמַעְאֵלִים קִשָּׁה יוֹתֵר מִגִּלּוֹת הַנְּצָרִים. עֵתָה נִבְיָא חֶלֶק מִהַמְקוּרוֹת שִׁגְלוֹת תִּימָן הִיא הַקִּשָּׁה בְּיוֹתֵר, דִּהִינּוּ אִפִּילוּ מִשְׁאֵר אֶרְצוֹת יִשְׁמַעְאֵל, לַמְּרוֹת שִׁישְׁנָם עוֹד הִרְבָּה.

בַּהֲקִדְמַת הָרֵב שְׁתִּילִי זִיתִּים [ד"ה וְלִכְךָ] כֹּתֵב בְּזֶה"ל, כֹּל שֶׁכֵּן בָּאֶרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ הַתִּימָן, בְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים דּוֹחַק הַפְּרִנְסָה תוֹלֵה רִצּוֹנוֹ חִי"ו שֵׁם. הָעֲנִיּוֹת שׁוֹלֵטִת, לִכֵּן אֵינָם מִצְלִיחִים לַהֲגוֹת בַּתּוֹרָה כִּרְאוּיָהּ. וְדוֹחַק מֶלֶךְ וְשָׂרִים, וְעוֹל הַגִּלּוֹת, "אֲשֶׁר בְּכָל אַרְבַּעַת קְצוֹי הָאֶרֶץ לֹא נִשְׁמַע כְּמוֹהָ".

מֵהֵיכֵן יָדַע זֹאת? כִּיּוֹן שֶׁבָּאוּ אֵלָיו לַפְעָמִים אֲנָשִׁים מֵאֶרְצוֹת אַחֲרוֹת, כְּמוֹ שֶׁהוּא הִבִּיא בְּכֹמָה מִקּוֹמוֹת, שְׁאֵלָתִי אֲנָשִׁים מֵאֶרְצוֹת אַחֲרוֹת וְכו'. רָאוּ אוֹתָם הָאֲנָשִׁים, וְהִשְׁווּ, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לַמִּסְקָנָא כִּי לֹא נִשְׁמַע כְּמוֹ גִּלּוֹת תִּימָן.

שְׁאֵלָה מִהֶקְהָל: רָאִיתִי בַּסֵּפֶר 'בְּחִירֵי סְגוּלָה' שֶׁחִיבֵר ה"ר פֶּאִיז גֶּרֶאדִּי, שֶׁהֵם הַמוֹסְלָמִים הֵכִי אֲדוּקִים מִשְׁאֵר הָאֶרְצוֹת, וְכִיּוֹן שֶׁהֶרְמַב"ם אוֹמֵר שֶׁהַגִּלּוֹת בֵּין יִשְׁמַעְאֵל הִיא הַיּוֹתֵר קִשָּׁה, מוֹבֵן מִמִּילָא כִּי הֵיכֵן שֶׁהָאֲדִיקוֹת גִּדְלָה, גַּם הַגִּלּוֹת יוֹתֵר קִשָּׁה?

תְּשׁוּבַת מֶרֶן שְׁלִיט"א: מַה שְׁאֵתָה אוֹמֵר עַל אֲדִיקוֹת הַמוֹסְלָמִים, הַדָּבָר יִכּוֹל לִהְיוֹת. כִּנְרָאָה בְּרוּר גִּסְדֵּן שֶׁהֵם הַטְּפָשִׁים הַגְּדוֹלִים בְּיוֹתֵר. מִה"ר יוֹסֵף שֶׁמֶן זִצ"ל אָמַר פֶּעַם שֶׁהִקְבִּ"ה הָעֲנִישׁ אוֹתָנוּ, וְהִנִּיחֵנוּ בַּתּוֹךְ אוֹמָה מְטוּפֶשֶׁת כֹּל כֵּךְ, עַד שֶׁאִפִּילוּ אֵי אֶפְשָׁר לְדַבֵּר אֶתְּם.

עוֹד כֹּתֵב מִה"ר יִחְיָא קוֹרֵחַ זִצ"ל בִּפְרִיּוֹשׁוֹ לְדִיוֹאֵן הַנִּקְרָא 'מִשְׁכִּיל שִׁיר יִדִּידוֹת', עַל הַשִּׁיר הַמִּתְחִיל בַּמִּלִּים, אֶלֶף אֶלֶף קוֹלִי בַּתְּרִיתִיב וְכו'. שֵׁם כֹּתוֹב שְׁפָר יוֹפִי צִבְיָה סְבִיבוֹתֵי בַּתִּימָן.

וְכֹתֵב שֵׁם [בְּאוֹת ל"ד] בְּגִלּוֹתֵי בֵּין בְּנֵי קָדָר יוֹשְׁבֵי תִימָן, לִפִּי שְׁבָאֶרֶץ תִּימָן תּוֹקֵף הַשְּׁעָבוֹד לְיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִכָּל הָאוֹמוֹת.

כִּיּוֹצֵא בֹזֶה כֹּתֵב ה"ר יַעֲקֹב סְפִיר, אֲשֶׁר לִבְד מִבִּיקוּרוֹ הִידוּעַ בַּתִּימָן עוֹד הַסְּתוּבָב בַּהֲרֵבָה אֶרְצוֹת. נוֹלַד וְגִדַּל בֵּין הָאֲשְׁכְּנָזִים, בְּפוֹלִין, בִּירוּשָׁלַם עֵיקוּ"ת, וְעוֹד. נִקְרָא מִמֶּשׁ בַּקְצָרָה מִתּוֹךְ מַה שֶׁהוּא כֹּתֵב [בְּפָרָק מ' דף צ"א ע"ב], מַה אֶעֱיִדֵךְ מַה אֲדַמָּה לָךְ, לֹא רָאִיתִי כְּמוֹתְךָ אֶרֶץ תִּימָן בְּכָל הָאֶרְצוֹת לְרוּעָה.

עוֹד כֹּתֵב הַרְה"ג יִחְיָא הִלּוֹי נַחוּם זִצ"ל, שֶׁד"ר יָדוּעַ מִהַדוֹר הָאֲחֵרוֹן בַּתִּימָן בְּמִכְתָּב בְּזֶה"ל, אֵין לָךְ יָרֹד וְשֶׁפֶל יוֹתֵר מִיְּהוּדֵי תִימָן, שֶׁאִפִּילוּ יִקְלָל אוֹתוֹ הַגּוֹי, אוֹ יִכְהוּ, לֹא יֵאמַר לוֹ דְּבַר, אֲלֹא יִשְׁתַּוֵּךְ וְיִקְבַּל עָלָיו גִּזְרֵת הַמָּקוֹם ב"ה. וְאִם צֶעֶק וְהָרִים קוֹלוֹ, מִכְּנִיסִים אוֹתוֹ לְבֵית הָאֲסוּרִים, וְקוֹנְסִים אוֹתוֹ. מִבִּיָּאִים עֲדִים זֹמְמִים, מֵהֵם וּבֵהֶם. לִפִּי שְׁחוֹק דָּתָם, מוֹתֵר לַהֲעִיד עַל הָעֲבָרִים שֶׁקָּר, כְּדִי שִׁיְהִי הָעֲבָרִים שְׁפִלִּים וּבְזוּיִים. וְכֵן מִמִּשְׁלִילִים הָעֲבָרִי עַל כָּל דְּבַר טִמְאָה, וְעַל כָּל דְּבַר בְּזוּי. וְכֹמָה עֲנִיִּינִים עַד אֵין מִסְפָּר, וְלֹא יִכִּילוּ סְפָרִים וּמִגִּלּוֹת מִהַצְעָרִים הָאֵלּוּ, עַד יִשְׁקִיף וִירָא י"י מִשְׁמַיִם.

תְּמִיחַת מֶרֶן שְׁלִיט"א עַל דְּבָרֵי הָאֲדַמּוּ"ר מִצְאֵנָד קְלוֹיִזְנִבּוֹרֵג זִצ"ל שִׁיְהוּדֵי תִימָן סָבְלוּ מֵאֵד בְּגִלּוֹת בְּגִלָּל שֶׁלֹּא הִחְמִירוּ לְהוֹצִיא שַׁבָּת כְּדַעַת רַבֵּינוּ תָם.

תִּשְׁמַעוּ עוֹד דְּבַר מִעֲנִיִּין שֶׁאֲמַר הָאֲדַמּוּ"ר מִצְאֵנָד קְלוֹיִזְנִבּוֹרֵג הַקּוֹדֵם, בְּעַל הַסֵּפֶר 'שְׁפַע חַיִּים', וְשׁו"ת דְּבָרֵי יִצִּיב, וְנִדְפְּסוּ בַּסֵּפֶר הַלִּיכּוֹת חַיִּים [מִהַדוּרָא רֵאשׁוֹנָה, שַׁבָּת קוֹדֵשׁ, מִנְהַגֵּי הָאֲדַמּוּ"ר]. דף קנ"ג קנ"ד. שֵׁם נִכְתָּב כֵּךְ, הַגְּאוּלָּה הָעֵתִידִיָּה תְּלוּיָהּ בַּשְּׁמִירָתָה צֵאת הַכּוֹכָבִים בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת קוֹדֵשׁ כְּשִׁטַּת רַבֵּינוּ תָם. הָאֲדַמּוּ"ר מִקְלוֹיִזְנִבּוֹרֵג טוֹעֵן כִּי אִם נּוֹצִיא שַׁבָּת כְּדַעַת רַבֵּינוּ תָם, כִּנְרָאָה נִזְכָּה לַגְּאוּלָּה הַשְּׁלִימָה. הַמִּקּוֹר שֶׁלּוֹ לִכְךָ, הוּא מִהַסֵּפֶר עֲרַבִּי נַחֵל, וִישׁ לוֹ לִכְךָ הַסֵּבֵר, אֲבָל אֵין זֶה הַנוּשָׂא שֶׁלָּנוּ.

שערי יצחק – השיעור השבועי

תם [ש"ת מהרי"ף סי' מ"ו], אבל הוסיף כי אין אף אחד ששומע לו, ואפילו לא נוות ביתו, האומרת לו כי היא מוציאה שבת כמו כל היהודים. מבחינתה, שיטת רבינו תם אינה קיימת... גם הגנת ורדים אומר, כי כך אכן הוא המנהג הפשוט, ולא רק שם אלא בהרבה ארצות.

כאשר אמרתי זאת אל הרב שאקי, הוא הלך ודיבר עם עורך הספר הליכות חיים. והוא שב אלי בחזרה ואמר כי בתאריך ט' אדר ה'תשס"ד הוא דיבר עם בנו האדמו"ר שליט"א, והשיב לו האדמו"ר, הואיל והרב רצאבי אינו מסכים לזה, צריך למחוק זאת מהספר. וכן היה, שמחקוהו מהספר. לכן אם תחפשו זאת במהדורה החדשה, לא תמצאו מאומה, כי אינו מופיע אלא רק במהדורה הישנה.

מרן השלחן ערוך [או"ח סימן רס"א סעיף ב'] פסק כפי דעת רבינו תם. מפליא שדוקא השתילי זיתים לא כתב בסגנון שהביאו האדמו"ר מצאנז, כי הפוך, קשה להבין מהשתילי זיתים מה היא מסקנתו לדינא. עכ"פ ישנו עכ"פ רמז מסויים לכך שהוא נוטה לשיטת הגאונים, אבל לא מפורש בהדיא.

זה לשון מרן שם, יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש. וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה, שאין השמש נראית על הארץ, עד זמן בין השמשות. והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה. ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל, שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה.

השתילי זיתים [ס"ק י"א] מסביר בהרחבה את הסעיף, בהיפך ממה שחשב האדמו"ר, ודאי השת"ז לא מדגיש כלל שהוא פוסק להיפך מרבינו תם. וכתב שם למשל, שלפני הזמן האמור עוד השמש זורחת, ואין שייך להוסיפו

כיון שאיננו מסכימים עם מה שהוא כתב לגבי התימנים, נקדים להביאו כלשונו, ואח"כ נעיר מה שיש להעיר בדרכה של תורה.

אח"כ הוא כתב חידוש לגבי גלותם הקשה של- תימנים, וזה לשונו, לא ידעתי למה בתימן היה ליהודים צרות קשות עד למאד. מדוע הם כל כך סבלו. עד שהראו לי בספר הנקרא שמו 'עת זיתים', שיהודי תימן פוסקים כמותו, דסבירא ליה בדעת הרמב"ם שרביע שעה אחרי השקיעה במוצאי שבת מותר לעשות מלאכה. מעתה הבנתי מדוע הצרות הכי גרועות היו מנת חלקם.

האם מישחו מכיר ספר 'עת זיתים' שיהודי תימן פוסקים כמותו?

ברור שהוא התכוון לספר שתילי זיתים...

תכף נראה בדיוק מה כתוב שם, אבל בעצם הוא צודק.

נשוב לעיקר דבריו, הוא טוען שתוקף הגלות שם היתה חמורה, ומנת חלקם היו צרות גרועות וקשות, כל כך כיון שלא הקפידו על זמן רבינו תם. לא ברור לי מדוע הוא מתעלם מארצות אחרות, שלא נהגו כרבינו תם, ולא סבלו כל כך.

אגב, אם תחפשו כיום את המאמר הנ"ל בספר הליכות חיים, לא תמצאוהו, כיון שבזמנו דיברתי עם הרב יהודה שאקי יצ"ו מקרית צאנז שבנתניה, ושאלתיו לפרש החידוש המוזר הזה, הרי הדבר שנוי במחלוקת ראשונים, ומנהגינו כדעת הגאונים וכו'. וכי חסרו סיבות מדוע אנחנו סבלנו בגלות ומפני כן צריכים לחפש עוונות חדשים? אולי מפני שנאת חנם, מחלוקת וכיו"ב? ומה עם שאר הארצות שנהגו להקל כדעת הגאונים, כמו מנהג ירושלם בעבר, ועוד הרבה ארצות.

מה"ר יעקב פראגי מארץ מצרים לפני כשלוש מאות שנה, בזמן הגנת ורדים, סבר כדעת רבינו

על יום השביעי (לבוש סק"ד). עוד שם [ס"ק י"ד] הביא שהשיעור הוא כרביע שעה קודם צאת הכוכבים. קראתי בדילוגים, מה שנזדמן לי, והרואה יראה הכל. אח"כ [ס"ק ט"ז] הביא את מחלוקת הראשונים האם ישנה מצוה להוסיף על השבת.

אמנם בהמשך הביא השתילי זיתים בזה"ל, והוא סברת רבינו תם והרמב"ן, היינו לפי דעת חכמי ישראל שהיו אומרים גלגל קבוע ומזל חוזר. אבל לפי דעת חכמי אומות העולם, וכמו שהודו להם חכמי ישראל, דמזל קבוע וגלגל חוזר, הוי שיעור התוספת פחות מזה (גור אריה בשם מהר"ם אלאשקאר, ולחם משנה פרק ה' מהלכות שבת). מהלשון "אבל", משמע שזו הסברא שהוא חפץ בה, לפי כללי הפוסקים, אבל זה לא מסתדר עם מה שהוא עצמו הסביר בהקדמתו. נקצר בעניין, כי אכמ"ל.

זו עכ"פ מחלוקת ידועה ממסכת פסחים [דף צ"ד ע"א], שחכמי ישראל אמרו, חמה מהלכת אחורי הרקיע, ושבעת כוכבי הלכת הקובעים את המזלות אינם קבועים אלא הולכים, אבל לדעת חכמי האומות שהחמה ממשיכה את מהלכה לכיוון מטה, שיעור התוספת הוא כפי הגאונים.

את כל זה כתב השתילי זיתים בקצרה, ולא התייחס בהדיא למנהג תימן, וגם לא נכנס להסביר היטב את יסודות המחלוקת בהרחבה, רק שהשיעור הוא פחות מרבינו תם.

בירור והוכחה כי דעת רבינו אברהם בן הרמב"ם לגבי זמן בין השמשות, היא כמו הגאונים, דלא כרבינו תם הסובר שיש שתי שקיעות.

אבל כשמעיינים ובודקים, מבינים כי נפלה כאן מחלוקת ממש עצומה, לגבי שקיעת החמה וצאת הכוכבים. על כך הנני רוצה להרחיב במעט בס"ד, כפי שיאפשר הזמן, לברר פרט מחודש בנושא.

מחלוקת הראשונים הזו ידועה ומפורסמת לכל, ונוגעת לנושא סבוך מאד, הלא הוא זמן בין השמשות. אנחנו נוהגים בדרך כלל להוציא את השבת לפי הזמן שקבעו הגאונים, וכן מקובל בהרבה מתפוצות ישראל. הם אומרים כי מתי שהשמש נסתרת מהעין, ואינה נראית, מני אז מתחיל זמן בין השמשות. אחרי שלושת רבעי מיל נראים שלושה כוכבים בינוניים, אז הוא זמן צאת הכוכבים, ודינו לילה גמור. כל הזמן שבינתיים, בין השקיעה לבין צאת הכוכבים, הוא ספק, והולכים בו תמיד לחומרא.

נחלקו רבוותא לגבי זמן הילוך מיל, כמה הוא. ישנם האומרים שהוא שיעור כ"ד דקות, וישנם האומרים שהוא שיעור כ"ב דקות ומחצה, וישנם האומרים שהוא שיעור י"ח דקות, וכך מקובל בדרך כלל, כפי שפסק מרן הש"ע [או"ח סימן תנ"ט] כדעת תרומת הדשן. ממילא יש לנקוט כעת כי משך זמן בין השמשות הוא למשך י"ג דקות וחצי.

כך אנחנו נוהגים בשופי. רואים שלוש כוכבים בינוניים, ומכאן ואילך הוא לילה גמור. כן הוא מעיקר הדין, אבל יותר טוב לחפש כוכבים קטנים, כי איננו בקיאים בבינוניים.

בא רבינו תם ואומר, זו טעות. ישנן שתי שקיעות. השקיעה הראשונה הנראית לעינינו, היא השקיעה הראשונה, ואז עדיין הוא יום גמור. לא זו בלבד, אלא עוד חמשים ושתים דקות ומחצה, שהוא משך שיעור הילוך שלוש מילין ורביע, עדיין ממשיך היום הגמור, או אז מתחילה השקיעה השניה, ומכאן ואילך מתחיל זמן בין השמשות במשך שיעור הילוך שלושת רבעי מיל, ורק לאחר כל זאת מגיע הלילה המוחלט.

רבינו תם למד את חידושו לגבי שתי השקיעות, מכח סתירת הסוגיות. במסכת שבת [דף ל"ד] מובא שמהשקיעה ועד הלילה ישנו זמן של שלושת רבעי מיל, ואילו בפסחים [דף צ"ד] כתוב

מתכונתה האמתית, שגם הם נתכוונו לדבריו, והרי לנו מקור נכבד וחשוב למנהג הרווח בישראל, ולהוכיח כי לא האחרונים לבדם הם שנחלקו על רבינו תם, אלא כבר אחד מהראשונים סובר בהדיא שלא כמותו. מה גם שרבינו אברהם הוא בנו של הרמב"ם, מסתמא ראה ידע והבין זאת גם מאביו, ויש לנו אילן גדול להישען עליו.

לולא דברי רבינו אברהם, ישנה מבוכה רבתי בדעת הרמב"ם. ישנם המפרשים ברמב"ם כפי רבינו תם, וישנם המכוונים את דעתו דוקא כדעת הגאונים. הרמב"ם מדבר על כך בכמה וכמה מקומות. כגון לגבי זמן תפילת נעילה, שם כתב הרמב"ם [הלכות תפילה פרק א' הל"ז] בזה"ל, זו היא התפילה הנקראת תפלת נעילה, כלומר ננעלו שערי שמים בעד השמש ונסתרה, לפי שאין מתפללין אותה אלא סמוך לשקיעת החמה. [יעו"ש בכסף משנה, ובאבן האזל]. עוד מדייקים מדבריו [פ"ג הלכה ו'] לגבי תפילת מנחה, יעו"ש. הרמב"ם כתב הלכה נוספת בהלכות שבת [פרק חמישי], ובהלכות קידוש החודש [פרק שני, יעו"ש שם בפירושו של מהרלב"ח באריכות], ובהלכות תרומות [פרק ז' הלכה ב'] לגבי זבא השמש וטהר'. מה הדין כאשר רואים כוכב אחד, שני כוכבים או שלושה.

כל המצויין כאן הוא בקצרה, על קצה המזלג, לכשמעיינים בפנים רואים כי הנושא מסובך מאד, ואכמ"ל.

כשרואים את המבוכה הרבה הזו, נגרם שאפילו בכל העולם חלו שינויים בעיקבות כך. אפשר לראות זאת בשנים האחרונות, עת באו קיבוץ גליות מכל העולם לארצנו הקדושה. בעבר עיקר היישוב היה בירושלם עיקו"ת, וגדוליהם הכריעו בהחלט שלא כדעת רבינו תם, ולכתחילה נהגו אך ורק כפי הגאונים. גם אשכנזים וגם ספרדים, מזה מאות שנים, בכל הערים שהתיישבו אז בארץ ישראל. ממילא מפליא שבעתים, כיצד יסתדרו הדברים עם

כי רבי יהודה אומר שמהשקיעה ועד צאת הכוכבים הוא ארבעה מילין. הוציא מזה רבינו תם כי בהכרח להבין שישנן שתי שקיעות. השקיעה הנראית לעיניים, היא הראשונה. זמן השקיעה השנייה הוא לאחר שיעור הילוך שלושת רבעי מיל ורביע, ורק אח"כ מגיע זמן בין השמשות שהוא שיעור הילוך שלושת רבעי מיל.

להלכה לומדים מדעת רבינו תם כי מהשקיעה הנראית לעיניים ועד שמגיע הלילה הודאי, לוקח זמן שבעים ושתים דקות. בין השמשות הוא סוף השיעור הזה, במשך שלוש עשרה וחצי דקות, וכך יוצא שבין שקיעה לשקיעה יוצא בדיוק חמשים ושמונה וחצי דקות.

מחלוקת זו נוגעת להרבה הלכות, כגון זמן ברית מילה, הוצאת והכנסת שבת, יום הכיפורים, ועוד הרבה פרטי דינים. כל זה מפורסם וידוע. רק צריך להעיר כי למרות שהעולם אומרים כי המחלוקת היא בין הגאונים לרבינו תם, היו שהביאו כמה גאונים הסוברים לכאורה דוקא כמו רבינו תם.

ישנו מקור חשוב מאד לגבי זמן בין השמשות שלא כדעת רבינו תם, והוא מרבינו אברהם בן הרמב"ם. הוראתו תופסת חשיבות מיוחדת, עוד יותר ממה שמצאו כתוב בשם הגאונים נגד רבינו תם, כיון שבעצם התעורר נידון אפילו על דעת הגאונים עצמם. וזאת כי למרות שמקובל להבין שהגאונים הם דלא כדעת רבינו תם, ישנם המבינים בדעת הגאונים שאינם סותרים כלל את שיטת רבינו תם. ויש אומרים שרבינו תם בעצמו נתכוון כדעת הגאונים. הדברים דקים, ההגדרות קשות, והלשונות מתפרשים לכאן ולכאן.

אי אפשר להרחיב עכשיו בדבר שדנו עליו באריכות, אבל כיון שמפורש לכאורה בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם שלא כדעת רבינו תם, הרי הוא מעמיד את דעת הגאונים על

מה שפסק מרן כדעת רבינו תם, ואפילו לא הביא את דעת החולקים, גם לא בבית יוסף. משמע מכך שבזמנו נהגו כולם בפשיטות כפי רבינו תם. כיצד אח"כ השתנה המנהג מן הקצה אל הקצה. פלא.

כיוצא בזה יש לשאול על ארץ מצרים, שם כתב מהר"ם אלאשקאר [בתשובותיו סימן צ"ו] שהעיקר כדעת הגאונים, וגם הביא לראשונה את דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם הנ"ל. מהר"ם אלאשקאר דוחה את שיטת רבינו תם בשתי ידיים. מאידך, הרדב"ז [בתשובותיו ח"ד סימן רפ"ב] שהוא בן זמנו, ובן עירו, ואפילו ישבו יחד בבית הדין (הרדב"ז היה האב"ד, ומהר"ם אלאשקאר שימש כדיין), אומר בפשיטות כפי רבינו תם.

ממש לא מובן איך זה. בעיר אחת, במקום אחד, כל רב אומר הפוך מרעהו.

כל האשכנזים נהגו בעבר כפי רבינו תם, עד שהגיע המצב כפי שהוא בזמננו, שרבים מן החסידים בעיקר הם אלו שנוהגים כרבינו תם. קל וחומר חסידי סאטמר, אשר הם פוסקים כדעת רבינו תם אפילו לקולא, וכך הם נהגו מהעבר. כל זה מפני שאכן מנהגם הראשון של בני אשכנז היה כדעת רבינו תם ועוד הרבה ראשונים הסוברים כמותו.

כל זה היה נכון עד שהגר"א מוילנא [בביאורו לש"ע סי' רס"א] והגר"ז בעל התניא [בסידורו], שניהם דבר אחד אמרו, דחו את שיטת רבינו תם מכל וכל. הם טוענים כי שיטתו נסתרת מהמציאות. היא לא יכולה להיות, ולא מתאימה בכלל. ממש נראה מוזר בעיניהם לומר כי עדיין הוא יום גמור, אחר שהשמש שוקעת, בפרט לפי אופק ארץ ישראל. ועוד טענות רבות.

הסוגיא הזו חובקת זרועות עולם, ואי אפשר לסכמה כעת. מה שברור לעניינינו הוא שאחרי

הוראתם הברורה של הגר"א והגר"ז נשתנה המנהג באירופה אצל רבים, ופסקו כדעת הגאונים.

קיצור הדבר, בכל תפוצות ישראל היה בלבול ומבוכה, ורוב מחלוקות מכל העניין הזה. במצב מבוכה גדול כזה, חושבני שהטוב ביותר היה ללמוד מהתימנים.

אצלינו לא היו בלבולים כאלו בכלל. לכל אחד היה פשוט וברור שכניסת ויציאת שבת היא תלויה בעת הסתלקות גלגל השמש מעינינו. אמנם, לגבי כניסת השבת אין כל כך ראיה, כי היה מקום לטעון שהקדימו בלא"ה את התפילה והקבלת שבת עוד הרבה מבעוד יום. אבל ממוצאי שבת ישנה ראיה מכרעת, עד שאפילו הילדים יודעים שצאת השבת היא אז, כדעת הגאונים. שיטת רבינו תם לא נתקבלה ולא נשמעה אצלינו, עד כדי שאם היה מישוהו שיאמר אותה שם, היא היתה נשמעת להמון ממש כמין שיטה מוזרה.

מובן איפוא כי ממנהג תימן ברור כי שיטת הגאונים ורבינו אברהם היא העיקרית, וככה נהגו עם ישראל בעבר בכל הדורות מאז ומעולם. זמני כניסת ויציאת השבת, ידועים היו לכלל הציבור, ומנהגינו יכריעו.

אם יקום מישוהו ויטען, אולי אין ראיה מהתימנים? אפשר שבעבר גם הם נהגו כפי רבינו תם, ושינו את מנהגם בגלל הרמב"ם?

ברם ברור שאין זו טענה כלל, כי אדרבה, כאמור לעיל ברמב"ם אין בזה דברים מפורשים, ודעתו אינה ברורה כלל ועיקר. אפשר להבין כך, ואפשר להבין אחרת.

כל המסתפקים, היו צריכים לחקור אחר מנהג התימנים, ולקחת מהם דוגמא וראיה כי כך היה מקובל בעם ישראל מדורי דורות, וכנראה עוד מהר סיני. ולמרות שמפורש בשלחן ערוך [שם]

שערי יצחק – השיעור השבועי

בלימוד ובבקיאות. כך זכינו לראות ולדקדק היטב את לשונו כפי שהיא בלשון ערבי, לעמוד ולדייק כל מלה ומלה, להבין את משמעותה האמתית.

הרב הכותב בעצמו, ראה כי כמה חכמים הבינו שרבינו אברהם בן הרמב"ם נגד רבינו תם, וכי כמה סברו דוקא אחרת, ואחר שהעמיק בלשון רבינו אברהם בן הרמב"ם, הניח את הסוגיא בתיקו. אעפ"י כן הנני רוצה להעמיד בס"ד את דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם על מתכונתם, ולהוכיח כי אכן הוא חולק על רבינו תם. בסייעתא דשמיא התעמקנו בדבריו, לדייק כל מלה על בריה, וגם בזכות שיש לנו גם ידיעה קצת בלשון ערבי, נוכל להבין היטב את משמעותו ולשונו, ולהוציא לאור תעלומה.

למרות שיש הרבה מה לעמוד ולדקדק בדבריו, ונקווה אכן שנספיק להתעכב על הכל בשיעור הבא, כיון שזמן השיעור עומד להסתיים, נקרא כיום רק את החצי הראשון והעיקרי החשוב לסוגייתנו.

כך כתוב בקובץ מוריה [שם] מתורגם ללשון הקודש, בין השמשות הוא זמן משתתף בין היום ובין הלילה, אירע לחכמים ז"ל בו ספק אם הוא יום או לילה.

משל למה הדבר דומה? לשני צבעים. אם ערבבו שני צבעים, כגון אדום וכחול, אזי שתיהם גם יחד נראים לפנינו, כי יש בו גם מזה וגם מזה.

הגמ' במסכת שבת [דף ל"ד ע"ב] דנה אולי בין השמשות הוא רק יום, או רק לילה, אבל רבינו אברהם בן הרמב"ם מכריע לבסוף כי שני הדברים נכונים, ומעורבים בו היום והלילה ביחד. השאלה נשאלת רק לגבי מהו הדין שלו בעצמו, למרות שבעצם הוא מעורב משניהם ביחד.

כפי דעת רבינו תם, הם אפילו לא התייחסו לזאת. כיון שכבר אמרנו כי דעת הרמב"ם אינה ברורה, מוכח כי ממנהגינו ישנה ראייה כי כך מקובל בעם ישראל בעבר, וגם אצלנו במשך כל הדורות. ידוע כי אנחנו התימנים מחזיקים את המסורת המדויקת מני קדם.

*

אבל עתה ישנה נקודה חדשה הדורשת התייחסות. מביאים את רבינו אברהם בן הרמב"ם כאחת מן ההוכחות העצומות ביותר כנגד רבינו תם, כי שם מפורש בהדיא לא בדבריו.

אמנם, גם בעדות זו הטילו פקפוק, ואמרו כי גם אותו יש לכוון כדעת רבינו תם, ועל כך רצוני להתעכב כעת, להוכיח כי הצדק עם מהר"ם אלאשקאר, ואין אפשרות לפרשו כפי רבינו תם, עד שברור בלי שום ספק שמוכחת ממנו אותה השיטה הידועה בעולם בשם "שיטת הגאונים", וכפי המקובל מדורי דורות.

מהר"ם אלאשקאר כאמור הביא את רבינו אברהם בן הרמב"ם בספרו "אלכפאיה", דהיינו המספיק, אך דא עקא, שלא העתיקו מהר"ם אלאשקאר כלשונו בערבית, אלא תרגמו ללשון הקודש. כמה חכמים ראו את העתקת לשון רבינו אברהם בן הרמב"ם הזאת, דייקו ופלפלו בה, עד שרצו לומר כי ההיפך הוא הנכון, וכוונתו אינה אלא כפי רבינו תם.

הקב"ה עשה עמנו נס, ובזמן האחרון התגלה כתב היד של עניין זה בתוך ספרו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, וכפי שהוא במקורו בלשון ערבי, ומשם ניתן ללמוד את הדברים לאשורן.

את כתב היד הדפיס הרב יהודה זייבלד [מכולל פוניבז]. יצ"ל בקובץ מוריה האחרון – ניסן ה'תשע"ט, תל"ג תל"ה, מדף י"ז ואילך], אשר למד וניחון בכשרון מיוחד של הבנת לשון ערבי, וגם מבין

ממשיך רבינו אברהם, והוא משתערוב השמש ועד שיראו מכוכבי השמים בזמן [נקיות] האור מן העננים ג' כוכבים בינוניים למראה, לא כוכבים שאפשר לראות דוגמתם ביום, ולא כוכבים קטנים שאי אפשר שיראו עד לב הלילה.

וקודם שתערוב השמש, הרי הוא יום ודאי, ורשאי לעשות בו מלאכה ביום ששי. והעושה מלאכה בו בסוף יום השבת, חייב סקילה.

בנוגע לעניינינו כתוב שם כך, ואפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק, ולא נשאר ממנה נראה מעל האופק כי אם השיעור המועט ביותר ממנה, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותבוא השמש תחת חוג האופק, הרי הוא יום. ומשפטו, כמשפט חצי היום.

ומעת שיראו שלושה כוכבים בינוניים אחר ערובת השמש, הרי הוא ודאי לילה. והעושה בו מלאכה בלילי השבת חייב סקילה, ובמוצאי שבת מותר.

הבה נדמיין זאת במחשבתנו. [מרן שליט"א מדגים זאת בפועל בשיעורו. העורך] השמש הולכת מצד מזרח את כל הרקיע, עד ששוקעת בצד מערב. אומר רבינו אברהם בן הרמב"ם כלל, כי כל עוד אנחנו רואים את עגולת השמש, עדיין הוא יום גמור. ואפילו אם שקעה חציה, רובה או אפילו כמעט כולה, עדיין הוא יום גמור. דקה לפני ששקעה כל העגולה, הנקודה האחרונה, הרי הוא כמו השעה שתים עשרה בצהריים, ואם נולד תינוק ברגע זה, אין שום ספק שהוא שייך ליום. והגם שמקורו לא ידוע לנו, נראה שכולם מסכימים לעניין זה.

אומר רבינו אברהם בן הרמב"ם, כל ספק בין השמשות מתחיל מתי שהשמש נעלמת. והנה לכאורה זו ראייה ברורה ביותר כנגד שיטת רבינו תם, וכפי המקובל בדרך כלל לומר שבזמן שמתכסית השמש מעינינו, או אז

מתחיל בין השמשות. אי אפשר להשוות זאת לשיטת רבינו תם, כי לדעתו, גם אחר ששקעה עגולת השמש כולה, נותרו עוד חמשים ושמונה דקות שהם יום גמור.

זו היא כוונת הדגשת רבינו אברהם בן הרמב"ם האומר, אפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק, ולא נשאר ממנה נראה מעל האופק כי אם השיעור המועט ביותר ממנה, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותבוא השמש תחת חוג האופק, הרי הוא יום. ומשפטו, כמשפט חצי היום. הפלא ופלא. ממש מפורש כדעת הגאונים.

ישנו ספר מיוחד שנתחבר על כך הנקרא 'אוצר הזמנים', מובא ומצויין בקובץ מוריה שם [דף י"ח]. וכך הוא כתב, המשמעות הפשוטה של דברי רבי אברהם בן הרמב"ם היא שמיד בשקיעת גוף השמש הנראית, מתחיל זמן בין השמשות. אולם בשו"ת אבני שיש (חלק ב' קיח) כתב, וכן יש להעמיס בכוונת רבינו אברהם ז"ל, דמה שכתב משתערוב השמש ועד שיראו ג' כוכבים בינוניים, וכן מ"ש כל עת שלא נשקע כל העגולה בכללה ותערוב השמש, כוונתו שתשקע כל העגולה תחת האופק וגם תערוב ותחשך השמש והאור אחר השקיעה.

בעל אבני שיש מודה שפירושו הוא העמסה בלשונו של רבינו אברהם בן הרמב"ם, אבל עכ"פ גם על כך צריכים לענות כדרכה של תורה. מהר"ם אלאשקאר כתב 'תערוב השמש', והוא ניסה לפרשו שהכוונה שנכנס הערב, דהיינו שכבר החשיך, וממש כדעת רבינו תם. גם שתחשך השמש, וגם שייכנס הערב. וכן כתב בשו"ת ישמח לבב סימן י'.

ומוסיף שם לבאר כוונתם, ודייקו אחרונים אלו מדברי רבי אברהם שסובר כדעת רבינו תם, ממה שכתב 'כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותערוב השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום ומשפטו כמשפט חצי היום' הרי

וכו', בודאי שהוא מבין שמיד בהתכנסותה המושלמת מתחיל בין השמשות? כך הוקשה בודאי למהר"צ מלובלין. מצד שני כפילות המלים דלעיל קצת מפריעות.

מתרץ על כך הרב זייבלד ואומר, מחילה מכבודכם, כולכם כתבתם לפי העתקת לשונו של מהר"ם אלאשקאר, אבל כשפותחים את המקור בערבית, מגלים עניין שונה קצת.

כך הוא כתב ובדף י"ט, נבוא לברר בס"ד הדברים לפי מה שנגלו לנו דברי רבי אברהם בן הרמב"ם במקורם.

לשון 'עריבת השמש' שתרגם מהר"ם אלאשקאר, הוא במקור 'ג'ר'ב אלשמש', וביקשו האחרונים לפרשו לשון חשיכה. אבל באמת אינו אלא לשון שקיעה, כנפוץ מאוד בחיבורי רס"ג והרמב"ם. ממילא הוא דוחה את דבריהם מכל וכל ואומר, הנכם דייקתם מלשונו של רבינו אברהם בן הרמב"ם כפי שהובאה בדברי מהר"ם אלאשקאר, כי לא ראיתם את המקור בלשון ערבי. אבל אחר שמצאנו את המקור, התעמקנו וגילינו כי רבינו אברהם בן הרמב"ם לא התכוון בכלל לומר 'תערוב' מלשון ערב וחשיכה, אלא לשקיעה.

מובן כי מה שתרגמו מהר"ם אלאשקאר 'תערוב', כי כשמחליפים את האות גימ"ל ברי"ש, הוא דומה למערב, וכך אכן הוא הפירוש הקרוב ביותר, אבל בכל אופן, לא נכון לדייק ממנו שמדובר דוקא על לשון חושך.

ממש יפה מאד.

אבל מצד שני הוא בא מכיוון אחר, וז"ל, עוד כתב בספר אוצר הזמנים, שיש לומר שמששקעה גוף השמש אין מתחיל בין השמשות, שכן התחלתו היא בעריבת השמש, אבל משעת שקיעת גוף השמש כבר אין 'משפטו כמשפט חצי היום', ועל דרך שיטת הרמב"ן שמשעה שאין החמה זורחת כבר אפשר להוסיף על יום השביעי וכו'.

שכתב לשון עריבת השמש ולא שקיעת השמש, ועריבת השמש היא על אור השמש שמחשיך, ומכך נראה שמדבר על שקיעת אור השמש, ולכן כתב כמה פעמים לשון 'עריבת השמש', ורק פעם אחת כתב לשון 'עגולת השמש'. ולכן נקטו בדעתו כדעת רבינו תם.

מכך שכתב רבינו אברהם בן הרמב"ם נקט לשון עריבת השמש, משמע שכוונתו כמו 'מעריב ערבים', או כלשון הגמ' 'איערב שמשא', וכך גם כתב הרמב"ם בהלכות תרומות [פ"ז הל"ב]. ועוד. ועיקר הכוונה בזה היא שכבר נכנס הערב, דהיינו שהיום החשיך. כך הם הפכו את הקערה על פיה ואמרו כי ההיפך הוא הנכון, ורבינו אברהם בן הרמב"ם מתכוון דוקא כמו רבינו תם.

וביתר ביאור, מכך שרבינו אברהם בן הרמב"ם כופל ואומר, תשקע כל העגולה בכללה, ותערוב השמש תשקע כל העגולה בכללה ותערוב השמש, מוכח שישנו שלב ראשון של השקיעה הנראית לעינינו, ואח"כ ישנו שלב שני, צריכים לחכות גם שייכנס הלילה, ופירוש הדבר שממש יחשיך, עד שלא יהיה אור בעולם, שייעלם האור גם בצד המערבי.

אלא שתמיה עליהם בעל אוצר הזמנים, ומביאו שם הרב כותב המאמר בזה"ל, לדרך זו קשה מאוד מה שכתב 'ואפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנה כי אם דבר מועט'. ואם גם אחר שקיעת גוף החמה אין מתחיל בין השמשות, לא שייך לומר 'ולא נשאר ממנה כי אם דבר מועט', שהרי גם אם לא נשאר כלום ממנה משפטו כמשפט חצי היום. ומחמת זה נרתע רבינו ר' צדוק מלובלין בשו"ת תפארת צבי יו"ד סי' ה' מלפרש בדבריו כמו שפירש בשיטת הגאונים שסברו כשיטת רבינו תם.

אם רבינו אברהם בן הרמב"ם מדייק כל כך במהלך השמש, חציה נראית באופק, או חלקה

ובספר פתח האוהל להרב פינחס איתן כתב באופן אחר, שזמן בין השמשות דאורייתא מתחיל בעריבת השמש כדעת רבינו תם, אבל רבנן החמירו לדון כבין השמשות מעת שקיעת גוף השמש מחמת אלו שאינם בקיאים וכו'.

דבריהם ממש למדנות לשמה. אבל הוא מעיר עליהם כדלקמן, ויש להתפלא על דרכי חכמים אלו, הן דרכו של הרב אוצר הזמנים שמעת שקיעת עגולת השמש אין מתחיל בין השמשות אלא שאינו יום גמור, והן דרכו של הרב פתח האוהל שמשעה זו גזרו לשאינם בקיאים שלא לעשות מלאכה, שהרי הלשון שהעתיק מהר"ם אלאשקאר מרבי אברהם בן הרמב"ם בתוך המשפט העוסק בשקיעת עגולת השמש הוא 'אפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנו כי אם דבר מועט, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה, "ותערוב השמש", תחת עגולת האופק הרי הוא יום, ומשפטו כמשפט חצי היום', הרי להדיא שגם בדברו על שקיעת עגולת השמש כתב שהיא עריבת השמש, ולא כחילוקם שמעת עריבת השמש מתחיל בין השמשות, ומעת שקיעת העגולה מתחיל ענין אחר.

מובן ממילא כי אין כאן שני דברים נפרדים, אלא המשך אחד. כך הוא ניסה לדחות, אבל בסופו של דבר, אחר שהביא ראיות לכאן ולכאן, הוא נסוג אחור, עד שכתב לאחר מכאן [דף כ'] בזה"ל, אמנם מאידך גיסא, לפי הנגלה לנו כעת סרה גם הקושיא הנזכרת על דברי המחברים (כוונתו לספרים פתח האהל ואוצר הזמנים הנז' לעיל) מלשון רבי אברהם בן הרמב"ם, 'אפילו ששקע רוב עגולת השמש באופק ולא נשאר ממנה כי אם דבר מועט, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכלל ותערוב השמש תחת עגולת האופק הרי הוא יום, ומשפטו כמשפט חצי היום'. שכן עתה נגלה שלא כתב כאן רבי אברהם לשון 'תג'רב אלשמש', אלא 'תג'יב אלשמש' [שלא נקטו בכל הענין], והוא לשון ביאת השמש, כפי

שתרגם רס"ג בכל מקום ('השמש לבא' בראשית ט"ו י"ז. 'בא השמש'. שם כ"ח י"א, ויקרא כ"ב ז'. וכן בסידורו בסדר הכנסת שבת), והוא שם השקיעה הנראית. והמחלקים בין השקיעות קוראים לראשונה בשם זה, והעלמת קרני אורה קרויה 'מג'יב אלנור'. ועל כן שפיר דיבר רבי אברהם בן הרמב"ם כאן על ביאת השמש, בדבריו העוסקים בשקיעה הנגלית.

"המוקש העיקרי" בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם, הוא המלים 'ותערוב השמש תחת עגולת האופק'. הרב פתח האהל והרב אוצר הזמנים רוצים לדייק כי 'ותערוב השמש' הכוונה כמו רבינו תם, דהיינו שתשקע השמש, אבל הוא מביא דיוק עצום מכך שהתברר כי רבינו אברהם בן הרמב"ם משתמש כאן במלה 'תג'יב אלשמש', והכוונה היא אדרבה לביאת השמש, כדמוכח מכמה מקומות.

מכך שרבינו אברהם בן הרמב"ם נוקט את המלים תבוא השמש, מוכח שהוא לא דיבר על השקיעה השנייה, ממילא כוונתו אינה ברורה אם הוא באמת כנגד רבינו תם, או שלא.

ממילא הוא מסיים, נמצא שבגילוי דברי רבי אברהם בן הרמב"ם במקורם, נפלו הראיות שהובאו מדקדוקי לשונותיו, הן לשיטת הגאונים, והן להיפך, וה' יצילנו משגיאות.

למרות שהוא לא כתב במפורש, אבל הוא מתכוון לומר כי נפלה הראיה מרבינו אברהם בן הרמב"ם. כולכם לא צודקים, עד שאי אפשר לדעת עם מי האמת.

אמנם רצוני להעמיד בס"ד את האמת בקצרה, כיון שזמן השיעור עומד להיגמר, ולומר כי אדרבה, דוקא במלים אלו טמונה הנקודה.

צריכים לדעת ששיטת רבינו תם בנויה על סברתם של חכמי ישראל המובאת בפסחים [דף צ"ד ע"ב] כך, חכמי ישראל אומרים, ביום, חמה

שאלה מהקהל: כיצד לפי שיטת רבינו תם רואים במוחש כי השמש ממשיכה להאיר מלמטה?

תשובת מרן שליט"א: זאת תשאל את רבינו תם... עד שאתה שואל זאת, תשאל כבר, הרי מי שנמצא כמאה קילומטר מרחק מאתנו, עוד הוא רואה את השמש. אם כן איפוא, היכן השמש שוקעת בדיוק? הרי יש אופק, ועוד אופק. כל השאלות הללו נכונות, ולא ניכנס כעת לעובי הקורה לתרצם, כיון שהזמן הקצר איננו מאפשר לנו. בל"נ נבאר קצת בהמשך.

עכ"פ, לפי המלים, כך כתוב. הם חשבו שהשמש חודרת אל תוך עובי הרקיע. זאת הסיבה שאומרים כולם כי דברי רבינו תם נסתרים מהמציאות, עד כדי שמהר"ם אלאשקאר יצא מגדרו, והוא כעס וצעק שדברים אלו הם טעות מיסודם, לדעתו הוא ממש שקר וכזב. הגזמנו, הוא לא כתב בסגנון הזה, אבל כך מובן. זה מה שיוצא.

מהרי"ץ כתב בפירושו לתכלאל [ח"א דף קל"ב קל"ג], על מה שאומרים בתפילה בברכת יוצר, 'הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח, ובוקע חלוני רקיע', שאין לדברי האומרים שהחמה נכנסת אל תוך הרקיע שום שחר. תימה, כיצד יכולים לומר זאת?

הוא מאריך להביא את מה שגדולי ישראל ישבו על המדוכה הזאת, גם לפי האמת הידועה לנו אף כיום, עוד יותר בבירור לפי כל השכלולים.

חשוב לנו כעת שהיסוד יהיה ברור. אם נרצה להרחיב יותר בפירוט שיטת חכמי ישראל, נצטרך להתעכב עוד כמה שעות.

אחר ההקדמה שאמרנו, תבינו את הדבר לאשורו, למרות שהוא נראה לכאורה כקשה מאד, כדלקמן.

מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה, למעלה מן הרקיע. וחכמי אומות העולם אומרים, ביום, חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה, למטה מן הקרקע.

מסיימת הגמרא ואומרת, אמר רבי, ונראין דבריהן מדברינו, שביום מעינות צוננין ובלילה רותחין. כך אכן מקובל בכל העולם, וזה מה שיודעים. השמש זורחת מצד מזרח, וממשיכה לכיוון מטה, ומאירה אל עבר חלק הכדור התחתון.

לעומת זאת, חכמי ישראל אומרים שהשמש הולכת ביום ממזרח למערב. אחר שמתכסית השמש מעינינו, היא הולכת ונכנסת אל עובי הרקיע דרך חלון, ובמהלך כניסתה אל החלון היא עדיין מאירה אל העולם. במשך כל הלילה מהלכת החמה בעובי כל הרקיע, היא נסתרת שם מעינינו, עד שהיא חוזרת בסוף הלילה אל תחילת צד מזרח, אז היא נכנסת דרך החלון המזרחי ומתחילה להאיר לנו משם.

מובן כי עניין זה טעון הסבר עמוק, אבל מקובל בדרך כלל לפרש כי דברי חכמי ישראל מקבילים בדיוק לפירושו של רבינו תם האומר שתי שקיעות הן. ולא רק שדברי חכמי ישראל מתאימים לו, אלא הם בעצם יסודות הדברים שלו.

חכמי ישראל אוחזים שהחמה לא נכנסת בלילה אל תחת כדור הארץ, אלא אחר ששקעה היא חודרת ונכנסת אל תוך עובי הרקיע. במשך זמן מסוים היא עדיין מאירה, וזהו סיבת האור שישנו בעולם אחר ששקעה, כיון שבעצם היא נמצאת ממולנו, רק שהיא הולכת ומסתתרת.

בשלב הראשוני של כניסתה אל החלון יש קצת אור. ולאט לאט האור הולך ומתמעט. כשנכנסת השמש אל תוך עובי הרקיע, אורה אינו מגיע לעולמנו כלל, כי היא במקום רחוק, ובזמן זה יוצאים הכוכבים.

הרב זיבלד הביא את הספרים ישמח לבב ואבני שיש, ודייק מהמלים 'תג'רב אלשמס' או 'תג'יב אלשמס', את כוונתם המדויקת, כי 'תג'רב' הכוונה היא לשקיעה, ואילו 'תג'יב' פירושו תבוא, והיינו ביאת השמש הנראית, ויישר חיליה לאוריתא. אבל דומני שצריך להוסיף עוד משהו, ומזה נגיע בס"ד לנקודה האמתית, העיקרית.

רק נקדים שצריך להעיר, כי למרות שנראה מדבריהם כי כביכול מובאים כאן שני מחברים שונים, וגם הם מתייחסים אליהם בכבוד גדול, כביכול הם שני אחרונים גדולי עולם, אך צריך לדעת כי אין אלו אלא שני חכמים ממרוקו אחרוניאחרונים סמוך לדורנו. ובלאו הכי זו טעות מיסודה. הם אינם שנים, אלא אחד. הרב ישמח לבב הוא הראשון שאמר זאת, ובעל אבני שיש העתיקו. העלה את כל פסקדינו בנושא.

אגב, בעניין אחר הרב זיבלד הבין וביאר היטב, לגבי שקיעת השמש תחת חוג האופק, שכתב [בהערה 13] בזה"ל, תרגמנו 'חוג' האופק, שהוא מחזור יותר לתרגום 'דיארה', ומהר"ם אלאשקאר תרגם 'עגולת' האופק.

אמנם בעצם הכוונה כמעט שווה, פחות או יותר. המלה חוג נזכרת בספר ישעיה [מ', כ"ב], הַיֵּשֶׁב עַל חֹג הָאָרֶץ, וַיֵּשְׁבֶיהָ פְּחָגְבִים. עוד שם, [מ"ד, י"ג], יַעֲשֶׂהוּ בַּמִּקְצָעוֹת וּבַמַּחֲוֶה יִתְאַרְהוּ. הכוונה היא כעין עגולה.

כשאנחנו עומדים ממול אופק פתוח, כגון שפת הים, אז כל האופק נגלה לעינינו, או אף במדבר, במקומות שאין הרים, ומביטים אל המקום שנושקים האופק והשמים (ברור שאינם נפגשים בפועל, רק כך נדמה לנו), או אז לפי מראית עינינו נדמה לנו כי השמים הם עגולים, והאופק הוא כאילו ישר. אבל זה לא נכון, כי כדור הארץ הוא עגול, רק שאינו נראה לעינינו אלא משהו מצומצם. לכן דייק הרב זיבלד וכתב, 'חוג האופק', והוא דומה ל'עגולת האופק'.

רבינו אברהם בן הרמב"ם אומר בזאת, כי גם כדור הארץ הוא עגול, רק שלא ניכר לעינינו. אבל לא זו הנקודה בעת.

צריך לדייק את המלה הנוספת, 'תחת' חוג האופק, מה היא באה לומר? רבינו אברהם בן הרמב"ם כתב כך, כל עוד שלא תשקע כל העגולה בכללה ותבוא השמש תחת חוג האופק, הרי הוא יום. תמוה, מהי הכפילות הזו? הרי הוא כבר אמר תשקע כל העגולה בכללה, מדוע הוא צריך להוסיף תבוא השמש תחת חוג האופק? הדבר הוקשה לי זמן רב, לא נתן לי מנוח, מה הן המלים הללו?

אלא האיר השי"ת את עיני להבין שרבינו אברהם בן הרמב"ם בגודל חכמתו, הסביר כאן נקודה המבארת את שיטתו מראשיתה.

בתחילת עין יעקב דפוס וילנא, שנפוץ כיום, הובא מאמר של רבינו אברהם בן הרמב"ם על אגדות הש"ס, שם הוא כתב כי בודאי טעו חכמי ישראל, כי במציאות ברור מעל לכל ספק שהשמש נכנסת לכיוון מטה, ולא חודרת את הרקיע. וזהו שאמר רבי, נראים דבריהם מדברינו.

משום כך מנמק רבינו אברהם בן הרמב"ם ואומר, מדוע אני נוקט כי ברגע שנכנסת כל עגולת השמש הנקרא גלגל חמה, אל תחת חוג האופק, אז מתחיל הלילה. לכן הוא מוסיף ואומר, ותבוא השמש תחת חוג האופק. לאפוקי מדעת רבינו תם הסובר כדעת חכמי ישראל שהשמש חודרת אל תוך הרקיע, שאינו כן, אלא תבוא השמש תחת חוג האופק. השמש אינה עולה בחזרה, אלא יורדת.

אם היתה השמש עולה לכיוון מעלה, ישנו מקום לדעת רבינו תם האומר שעדיין הוא יום, כיון שהשמש עוד מולנו, רק מסתתרת קצת בתוך החלון העוצר את עובי אורה. וכפי שהבאנו לעיל, זהו הבסיס לשיטת רבינו תם, וכבר לא

ישראל הודו, אך לא הצלחתי להרחיב מספיק. זה מים שאין להם סוף. הספרים מלאים מזה.

שאלה מהקהל: אבל דברי רבינו תם אינם יכולים להיות במציאות?

תשובת מרן שליט"א: זו הסיבה שחלקו עליו בתוקף, עד כדי שמהר"ם אלאשקאר התבטא ואמר שהדברים הללו אין להם שום מציאות. אולם בכל זאת יש צד שני למטבע. אבל עכשיו שאנו רוצים להבין ולהסביר את דברי רבינו אברהם, אנו מדברים לפי הצד הזה.

שאלה מהקהל: האם המחמיר כרבינו תם נקרא מלעז על דברי חכמים?

תשובת מרן שליט"א: לא. חס ושלום. אדם יכול להחמיר לעצמו בשקט, ועכ"פ הוא לא מלעז על רבותיו ואבותיו. תמיד אפשר להוסיף מחול על הקודש כמה שרוצים. לכל היותר הוא מוסיף מחול על הקודש. מחמיר, מְהַדֵּר. כל המחמיר, תבוא עליו ברכה, ועלינו ועל כל ישראל, אמן.

היינו יכולים לומר בהחלט שמתחיל הלילה מיד אחר התכסות השמש, אלא היה לנו צד שצריך לחכות עוד שבעים ושתיים דקות, אז לפי רבינו תם עדיין הוא יום גמור, ורק אח"כ מגיע בין השמשות.

זהו שבא רבינו אברהם בן הרמב"ם והוסיף, **תבוא השמש יתחת' חוג האופק**, להדגיש ולומר שהשמש היא מתחת, הולכת ויורדת, או אז הנני מבין דבריו דלעיל, שמתחיל הלילה מיד אחר התכסות השמש, כיון שהשמש ממשיכה ויורדת, לא עולה כלפי מעלה.

כך יוצא שבמלים אלו הנראים מיותרות לכאורה, בא רבינו אברהם בן הרמב"ם לדחות את דעת רבינו תם מיסודה, שאי אפשר לומר כמותו. כי אם השמש היתה עולה, דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם כבר לא היו צודקים, כי מדוע פשוט לו כל כך שמיד בהתכסות השמש הוא ספק לילה, ואחר שלושת רבעי מיל הוא בודאי לילה, הרי אין הדבר כן? לא שהוא ראה את דברי רבי תם, אלא בא לשלול את צד ההבנה כך.

תקוותי היא שהדברים ברורים דיים, ואי"ה נחזור עליהם אח"כ ביתר פרטים.

הייתי רוצה גם להוסיף פרק נוסף לגבי גלותם הקשה של יהודי תימן, שדיברתי קודם, ונזכרתי כעת, אבל אי אפשר להלאות את הציבור.

שאלה מהקהל: האם אי אפשר לקיים את שיטת רבינו תם גם לפי דעת חכמי האומות?

תשובת מרן שליט"א: אפשר, אבל רבינו תם בעצמו בספר הישר לא אמר זאת, אלא כדעת חכמי ישראל. לזאת בדיוק התנגד רבינו אברהם בן הרמב"ם. אכן יש שהסבירוהו גם לפי חכמי האומות. מהר"ם אלאשקאר בתשובתו שם כתב שהוא שכח, שרבי תם שכח שחכמי

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור. פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתרומם והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.